

DE ONDERKANT VAN SWIFTERBANT

LESBRIEF ARCHEOLOGIE VOOR HET BASISONDERWIJS, GROEPEN 7 EN 8

Begin juni 2010 zijn archeologen aan de Bisonweg bij Swifterbant (gemeente Dron-ten) begonnen met een bijzondere opgraving. Ter hoogte van de toekomstige op- en afritten van de N23 ligt een oude duintop, zo'n 3 m onder het maaiveld. Op deze duintop hebben ongeveer 7000 v. Chr. (de tijd van de jagers en verzamelaars) mensen gekampeerd, vuurtje gestookt, vuurstenen werktuigen gemaakt en hazelnoten gegeten. Het onderzoek op deze locatie zal tot 1 november 2010 duren.

De opgraving begint

In deze lesbrief:

Wat gaan we doen?	2
Les 1 - Wat doen archeologen eigenlijk?	4
Les 2 – Hoe leefden jagers-verzamelaars in Flevoland?	6
Les 3 – Wat doet een archeoloog met aardewerk?	16
Verwerkingsopdrachten	19
Bronnen	23

Wat gaan we doen?

Deze lesbrief bevat drie lessen die kunnen dienen als voorbereiding op een bezoek aan de opgraving in de N23 of de Swifterbant-tentoonstelling in Nieuw Land. Ze zijn zeker ook geschikt voor een bezoek aan een ander museum met een archeologische collectie, of als aanvulling op de lessen in de gebruikte lesmethode.

Het gaat hierbij niet om compleet uitgewerkte lessen die u alleen aan de leerlingen hoeft uit te

delen. U krijgt als docent daarentegen een aantal instructies die u kunt gebruiken om de lessen vorm te geven zoals u dat wilt. Er kan gekozen worden om één les te besteden aan de voorbereiding op het bezoek aan opgraving of museum, of om meerdere lessen te vullen. Ook uit de verwerkingsopdrachten kan een keuze worden gemaakt. Zo kan deze lesbrief makkelijk worden ingepast in het lesschema.

Kerdoelen basisonderwijs

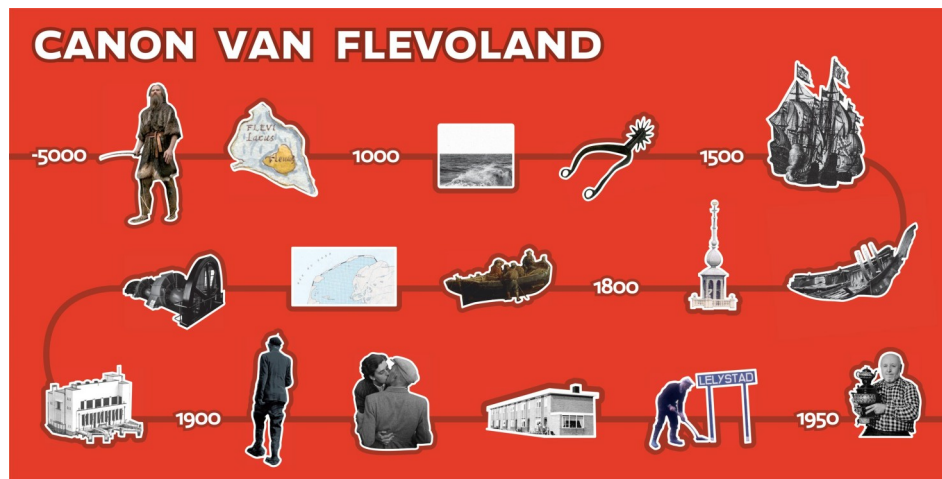
Oriëntatie op jezelf en de wereld

51. De leerlingen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren.

52. De leerlingen leren over kenmerkende aspecten van het tijdvak van jagers en boeren.

Kunstzinnige oriëntatie

56. De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.

Canon van de geschiedenis

De recent opgestelde canon van de geschiedenis (www.entoen.nu) heeft weinig 'vensters' op de vroegste geschiedenis van ons land. Voor de prehistorie alleen de hunebedden in Noord-Nederland, die rond 2800 v.Chr. werden gebouwd.

De hele periode van jagers-verzamelaars speelt zich af vóór de tijd dat de hunebedden werden gebouwd. Zeker in Flevoland zijn de afgelopen jaren sporen gevonden van jagers-verzamelaars, die op een gegeven moment ook graan gingen verbouwen en vee gingen houden. Deze mensen, genoemd naar de eerste vindplaats Swifterbant, leef-

den van 7000-3400 v. Chr. in deze streken - niet permanent, maar wel steeds enkele maanden achter elkaar.

In de canon van Flevoland (<http://www.nieuwlanderfgoed.nl/studiecentrum/canon-van-flevoland>) is het eerste venster gewijd aan de Swifterbantcultuur (5000 - 3400 v. Chr.). Een bezoek aan Nieuw Land Erfgoedcentrum geeft een kijkje in de levenswijze van deze mensen.

Opzet lesbrief

Les 1 gaat in op het werk dat archeologen doen. U gaat samen met de leerlingen op zoek naar de inhoud van het beroep 'archeoloog'. De filmpjes en ander achtergrondmateriaal helpen u daarbij. Dit is een klassikale les met enig werk in tweetallen.

In **les 2** wordt de levenswijze van jagers-verzamelaars onder de loep genomen. Gekeken wordt wat archeologen kunnen terugvinden van deze mensen. Na een korte inleiding werken de leerlingen zelfstandig (in tweetallen) aan het maken en invullen van enkele lijsten. Achtergrondinformatie, de lijsten en de uitwerking daarvan zijn bijgevoegd.

Les 3 richt zich op een nieuw fenomeen: het maken van aardewerk. Als echte archeologen in de dop gaan de leerlingen een pot namaken, potten reconstrueren en daar een tekening van maken. Van het werk wordt een verslag gemaakt. Dit is een echte doe-les, waarin in groepjes wordt gewerkt.

De zes **verwerkingsopdrachten** kunnen gebruikt worden na een bezoek aan de opgraving of het museum, maar zijn zeker ook geschikt om te gebruiken op andere momenten.

De leerlingen gaan aan het werk als echte archeologen in de dop.

Les 1 – Wat doen archeologen eigenlijk?

Indeling

1) Introductie: 15 min.

3) Werk in tweetallen: 10 min.

2) Filmpjes: 15 min.

4) Nabespreking: 10 min

1) Introductie

Deze les gaat over wat archeologen allemaal doen, toegespitst op de tijd van jagers en boeren. In de meeste lesmethoden wordt de tijd van jagers en boeren behandeld in groep 6. Kijk samen wat de leerlingen daar nog van weten. Hoe lang is die tijd geleden? Wat deden de mensen toen? Hoe woonden ze? Wat maakten ze? En hoe weten we al

die dingen eigenlijk? Juist, door het werk van archeologen. Hoe doen die archeologen dat eigenlijk?

Op www.archeologiebetuweroute.nl/Lesbrieven/Archeoloog staat een verhaal over het werk van archeologen. U kunt dit voorlezen of laten voorlezen.

2) Filmpjes

U kunt nu enkele filmpjes tonen over de opgraving in de N23 en het werk dat archeologen daar doen.

Op de website van de opgraving www.archeologien23flevoland.nl/pagina/193/

[filmfragmenten/](#) vind u korte filmfragmenten over het werk op de opgraving. Bij het schrijven van deze lesbrief waren vijf filmpjes gereed, over de voorbereidingen van de opgraving en het afgraven van de bovengrond.

Ook de verwerking van de vondsten komt aan de orde. Het aantal filmpjes wordt steeds uitgebreid.

Op de website van Archeos (<http://www.archeos.nl/movies/>) staan 2-minutenfilmpjes die inzicht geven in het werk van archeologen.

Met name de volgende onderwerpen zijn geschikt:

- * grondboren
- * op de opgraving: een kraanmachinist vertelt
- * op de opgraving: opgraven van een waterput
- * houtonderzoek
- * dierenbotten
- * mensenbotten

3) Werk in tweetallen

Vraag de leerlingen na afloop van het verhaal om samen (in tweetallen) een lijst maken van wat archeologen allemaal doen. Ze mogen uiteraard van alles bedenken, ook wat niet in het verhaal staat. Denk hierbij aan:

- * stuk grond afzetten
- * opgraven
- * alles opschrijven

- * fotograferen
- * tekenen
- * dierenbotten analyseren
- * scherven wassen en nummeren
- * vuurstenen pijlpunten tekenen
- * glas schoonmaken
- * kijken hoe oud iets is
- * er een verhaal van maken

4) Nabespreking

Maak nu samen een lijst op het bord. Leg uit dat archeologen veel zelf doen, maar dat ze ook samenwerken met mensen met andere beroepen, zoals tekenaars, fotografen, biologen, etc. Bespreek met de klas waarom archeologen al die

dingen doen. Wat zoeken ze? Waarom kijken ze niet gewoon in een boek? Ga in op het verschil tussen prehistorie en historie.

Les 2 – Hoe leefden jagers-verzamelaars in Flevoland?

Indeling

1) Introductie en filmpje: 15 min.	3) Werk in tweetallen: 15 min.
2) Klassikaal werk: 10 min.	4) Nabespreking: 10 min.

Achtergrondinformatie

Deze les sluit aan bij lessen over jagers-verzamelaars in groep 6 (of 7). Maar bedenk: vaak worden in het lesboek rendierjagers behandeld. "Onze" jagers (in Flevoland) leven duizenden jaren later, rond 7000 v. Chr., en jagen niet op rendieren maar op bosdieren.

Toen zag het landschap er ook heel anders uit, zeker in Midden-Nederland en aan de kust.

Bespreek het landschap. Denk aan de Oostvaardersplassen of de Biesbosch. Zo zag Flevoland er toen uit: kreken, riviertjes, eilandjes, hogere delen langs de oevers (oeverwallen), opgestoven zandduinen. Op de oeverwallen was het droog, daar woonden de mensen, in hutten. Achter de

oeverwallen was het nat (drassig). Er was gras, struiken en bos.

Voor mensen was het een heel goed gebied. Je kon er jagen op dieren in het bos (oeros, wild zwijn), je kon vissen in de watertjes met een speer of een fuik, je kon in het bos fruit en noten plukken en knollen uitgraven. De mensen woonden er in de warme tijd, van het voorjaar tot aan de herfst. In de herfst en winter met veel regens was het er te nat. Ze bouwden hutten van takken en riet en gingen in de wijde omtrek op jacht en op verzameltochten. Het waren kleine groepjes mensen, maar ze hadden contacten met andere groepen.

1) Introductie

Bespreek met de klas hoe het landschap eruit zag rond 7000 v.Chr. en hoe de jagers-verzamelaars toen leefden. Grijp ook terug op de lessen in het leerboek.

Op http://www.schooltv.nl/beeldbank/clip/20050614_steentijd01 staat een filmpje van 2.28 min. over jagers-verzamelaars.

Laat nu dit filmpje zien.

Op de volgende pagina staat een foto van de maquette van het landschap in Flevoland in de tijd van jagers en boeren.

De maquette staat op de Swifterbant-tentoonstelling van Nieuw Land Erfgoedcentrum.

2) Klassikaal werk

Nu gaan de leerlingen zich voorstellen dat ze archeoloog zijn. Van de leefwijze van de jagers/verzamelaars blijft maar weinig over wat duizenden jaren later nog gevonden kan worden. Hout vergaat, evenals kleding, dierenhuiden, etc.

Eigenlijk blijft alleen botmateriaal over (dieren- en mensenbotten) en dingen van steen (sieraden, pijlpunten). Ook verkoolde plantenresten kunnen soms teruggevonden worden: haardkuilen met verbrand hout en verbrande etensresten als hazelnootschillen. S

oms vind je donkere plekken in de grond. Daar hebben dan palen van de hutten gestaan of van een afrastering. Het hout is vergaan en heeft de

grond donker gekleurd. We noemen dat grondsporen. Zo weten we dat mensen in hutten leefden.

Kijk nu met de hele groep het lokaal rond. Stel dat dit lokaal over 7000 jaar wordt opgegraven door een archeoloog. Wat zou die persoon dan nog vinden? Maak een lijst op het bord. Of maak twee lijsten: wel en niet, en ga systematisch het lokaal rond. De deur? Hout - niet. De ijzeren klink? Wel. Enzovoort. Denk ook aan papier en kleding.

Nu schrapt u samen alles wat er in de Steentijd nog niet was: glas, plastic en metaal. Wat blijft er over? Begrijpen de leerlingen nu hoe moeilijk het is iets van de jagers-verzamelaars terug te vinden?

Jager uit Swifterbant-tentoonstelling in Nieuw Land

3) Werk in tweetallen

Laat de leerlingen nu de bijgevoegde lijsten invullen, twee aan twee. Er zijn drie lijsten, verdeel ze willekeurig. Als een tweetal klaar is, mogen ze een andere lijst invullen.

Lijst 1) Dezelfde oefening wordt gedaan voor de eigen slaapkamer thuis. Maar nu is de slaapkamer verbrand, en zijn organische materialen verkoold.

Lijst 2) Bij deze opdracht maken de leerlingen een lijst van alles wat de jagers en verzamelaars uit het bos kunnen halen.

Lijst 3) In een museum zie je soms dingen uit de prehistorie. Op deze lijst moet een kruisje gezet worden achter de dingen die uit de tijd van jagers

-verzamelaars komen. Ook maken de leerlingen enkele tekeningen.

N.B. Het gaat er hierbij om dat de leerlingen zich een eigen voorstelling maken van de voorwerpen, bijvoorbeeld een pijlpunt, niet dat ze precies weten hoe zo'n pijlpunt eruit ziet. De bedoeling is de fantasie te prikkelen.

Vergelijk eventueel het getekende voorwerp met een echt voorwerp uit de Steentijd - kijk hiervoor op <http://www.archeologien23flevoland.nl/> of de website van Archeos: www.archeos.nl > Midden-Steentijd > Kleine werktuigen.

4) Nabespreking

Besprek aan het eind van de les verschillende lijsten. De uitwerking vind u op de volgende bladzijde. Geef nogmaals aan wat archeologen bij de opgraving van de N23 kunnen aantreffen: grondsporen, haardkuilen, dierenbotten, stenen voorwerpen, menselijke begravingen, verkoold hout en plantenresten.

Voorwerpen van organisch materiaal (hout, leer) die onder de waterspiegel zijn bewaard gebleven, vergaan niet - denk maar aan de schepen in de grond van Flevoland. Zo konden uit de tijd van jagers-verzamelaars elders in Nederland rieten visfuisen en boomstamkano's gevonden worden.

Als u tijd heeft (en de omgeving en het weer het toelaten) kunt u ook met de klas naar buiten gaan. Laat de leerlingen dan kijken en opschrijven (eventueel verzamelen) wat ze uit de natuur kunnen gebruiken: takken om te bouwen, noten en fruit om te eten, plantenstengels om touw van te maken, boombast als pleister, hout om een vuurtje te stoken.

Lijst 1 Wat wordt er over 7000 jaar door archeologen nog teruggevonden van je slaapkamer?

Wat zou er over 7000 jaar nog van je slaapkamer over zijn? Stel je voor dat je slaapkamer is verbrand door een vuur. Alle dingen van hout en textiel zijn verkoold. Deze blijven dan bewaard. Vul alles in wat jullie in je slaapkamer hebben staan. Zet erachter of het teruggevonden wordt of niet.

	Voorwerp	Teruggevonden ja/nee?
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10		
11		
12		
13		
14		
15		
16		
17		
18		
19		
20		
21		
22		
23		
24		
25		

Lijst 2 Wat kunnen jagers en verzamelaars uit het bos halen?

Kunnen jullie twintig dingen verzinnen die jagers en verzamelaars uit het bos halen? En waarvoor ze die dingen dan gebruiken? Er staan al een paar dingen ingevuld. Met takken kun je vuur maken, maar ook een hut bouwen. Van een oeros of een wild zwijn kun allerlei delen van hun lichaam gebruiken. Samen komen jullie er wel uit.

	Uit het bos	Gebruikt voor
1	takken	vuur
2	riet	hut
3	mos	
4		
5	takken	speer
6		kleren
7	darmen van de oeros	touw
8		
9		
10		
11		
12	bramen	eten
13		
14		
15		
16		
17	tanden van wild zwijn	
18		waterzak
19	ribben van wild zwijn	
20		

Lijst 3 Wat staat er van de jagers-verzamelaars in een museum?

In een museum zie je soms dingen staan van jagers-verzamelaars.

Opdracht 1: hieronder zie een lijst met voorwerpen die je wel in een museum ziet. Komen deze uit de tijd van jagers-verzamelaars? Zet dan een kruisje achter het voorwerp.

Opdracht 2: maak een tekening van twee voorwerpen van jagers-verzamelaars.

Voorwerp in museum	Uit de tijd van jagers-verzamelaars
pijlpunt van vuursteen	
gekleurde sjaal	
armband van plastic	
amulet van been	
bronzen munt	
ijzeren mes	
stenen beeld	
olielampje	
kookpot van aardewerk	
boomstamkano	
muts van leer	
beschilderde vaas	
houten boekenkist	
amulet van glas	
houten zwaard	

Lijst 1 Uitwerking

Wat wordt er over 7000 jaar door archeologen nog teruggevonden van je slaapkamer?

	Voorwerp	Teruggevonden ja/nee?
1	lamp	ja, metaal
2	bed	ja, metaal
3	lakens	ja, verkoold
4	dekens	ja, verkoold
5	hoofdkussen	ja, verkoold
6	stoel	ja, verkoold
7	tafel	ja, verkoold
8	raam	ja, glas
9	deur	ja, verkoold
10	deurklink	ja, metaal
11	computer	nee
12	ipod	nee
13	vloerkleed	ja, verkoold
14	zeil	nee
15	kleren	ja, verkoold
16	schoenen	ja, verkoold
17	boeken	ja, verkoold
18	potlood	ja, verkoold
19	pen	ja, plastic
20	tv	nee, tenzij metalen delen
21	kast	ja, verkoold
22	planten	ja, verkoold
23	bloempot	ja, aardewerk
24	poster	ja, verkoold
25	schilderij	ja, verkoold

Lijst 2 Uitwerking**Wat kunnen jagers en verzamelaars uit het bos halen?**

	Uit het bos	Gebruikt voor
1	takken	vuur
2	riet	hut
3	mos	bed
4	takken	hut
5	takken	wapen
6	huid van oeros	kleren
7	darmen	touw
8	horens	wapen
9	blaas	waterzak
10	vlees	eten
11	botten	hamer
12	bramen	eten
13	knollen	eten
14	frambozen	eten
15	noten	eten
16	vlees van wild zwijn	eten
17	tanden	kralen
18	huid	kleren
19	ribben	mes
20	vissen	eten

Lijst 3 Uitwerking
Wat staat er van de jagers-verzamelaars in een museum?

Voorwerp in museum	Uit de tijd van jagers-verzamelaars
pijlpunt van vuursteen	X
gekleurde sjaal	
armband van plastic	
amulet van been	X
bronzen munt	
ijzeren mes	
stenen beeld	
olielampje	
kookpot van aardewerk	
boomstamkano	X
muts van leer	X
beschilderde vaas	
houten boekenkist	
amulet van glas	
houten zwaard	

Les 3 - Wat doet een archeoloog met aardewerk?

Dit wordt een doe-les over aardewerk. Misschien hebt u er meer tijd voor nodig dan één lesuur. De leerlingen zijn archeologen die onderzoek doen.

Indeling

1) introductie + filmpje: 10 min.

3) verslag schrijven: 15 min.

2) doe-werk: 15 - 45 minuten

4) nabespreking: 10 min.

Achtergrondinformatie

Op een gegeven moment, zo rond 5000 v.Chr. begint er langzaam iets te veranderen. De jagers-verzamelaars uit de vorige les vullen hun manier van voedsel verkrijgen aan. Ze gaan wat graan verbouwen op kleine akkertjes op de oeverwallen rond de hutten, en ze houden vee op de drassige velden eromheen. Ze hebben runderen en varkens. Jagen en verzamelen vormen nog steeds de belangrijkste middelen van bestaan.

Deze mensen maakten ook aardewerk. Of ze dat zelf hebben uitgevonden of het idee hebben overgenomen van de boeren die toen in Zuid-Limburg woonden, is niet duidelijk. Maar dat laatste zou niet verrassend zijn. Immers, in Zuid-Limburg woonden in die tijd boerengemeenschappen in grote dorpen. Ze bouwden stevige huizen van hout en leem, leefden vooral van de landbouw en vee-teelt, en maakten aardewerken potten met een versiering in banden. Daarom worden ze Bandkeramiekers genoemd. Over hoe zij leefden kunt u het volgende filmpje laten zien:

http://www.schooltv.nl/beeldbank/clip/20060314_steentijd04.

Het interessante is dat de Swifterbant-mensen in Flevoland wel bepaalde zaken van die boeren overnamen, maar dat ze die op hun eigen manier vormgaven. Ze gaan granen verbouwen. Dat graan (tarwe en gerst) komt niet van nature in Europa voor maar is meegebracht door de Bandkeramiekers. De Swifterbant-mensen hebben dat van hen overgenomen. Ze houden ook wat vee. Maar ze blijven gewoon hun eigen levenswijze als jagers-verzamelaars volhouden. Ze gaan dus niet echt over op een levenswijze als boer, maar breiden gewoon hun mogelijkheden uit. Naast jagen, vissen en verzamelen, nu ook wat graan verbouwen en vee houden. Nog steeds komen ze alleen in de zomer naar Flevoland en trekken 's winters weer weg.

En ze gaan potten van klei maken. Waarom ze dat doen, is niet duidelijk. Misschien omdat ze graan verbouwen dat lange tijd gekookt moet worden? Op de opgravingen zijn kookpotten gevonden met een puntige bodem, die in de gloeiende as hebben gestaan en waarin gekookt is. Er zat roet en aan-koeken aan de buitenkant. De potten waren gemaakt van rollen klei, die aan elkaar werden gezet.

1) Introductie

Bespreek met de klas hoe de Swifterbant-mensen rond 5000 v. Chr. leefden. Vertel ook dat er in diezelfde tijd in Limburg echte boeren woonden. Laat nu het filmpje over de Bandkeramiekers zien. Zo leefden die echte boeren. Laat de leerlingen vooral letten op het maken van aardewerk.

2) Doe-werk

Verdeel de klas in groepjes van vier leerlingen. Ieder groepje doet wat anders. Na 15 minuten wordt gewisseld. Als voorbeeld wordt de moderne bloempot gebruikt omdat de leerlingen deze vorm goed kennen en omdat het een goedkoop product is.

De potten van de Swifterbantmensen er anders uitzagen - zie bijvoorbeeld de replica's op:

<http://picasaweb.google.com/lh/photo/rbqoQD7yWkr9pCvYaH25Lg>.

Voor deze les hebt u nodig:

- * kranten
- * een grote bloempot als voorbeeld
- * genoeg klei om verschillende bloempotten te maken
- * gereedschap om de klei te versieren
- * een aantal nieuwe bloempotten in verschillend formaat om scherven van te maken
- * flexibele lijm zoals Uhu hardt
- * tekenmateriaal en liniaals
- * papier en pennen

<u>Groepje 1) Een pot maken van klei - om te kijken hoe ze dat in de prehistorie deden.</u>	<u>Groepje 2) Reconstructie van een pot - om van de scherven die je opgegraven hebt weer een complete pot te maken.</u>	<u>Groepje 3) Tekenen van een pot - voor het boek over de opgraving.</u>
<p>Dit groepje gaat een bloempot maken.</p> <p>Leg kranten op een tafel. Zorg voor genoeg klei. De leerlingen beginnen met een ronde plak van klei: de bodem.</p> <p>Daarna bouwen ze de pot op met worsten van klei die ze rollen. Die worsten worden aan de bodem en aan elkaar vastgemaakt.</p> <p>De bovenste rol wordt omgeslagen om een stevige rand te krijgen.</p> <p>Dan kan de pot versierd worden, met groefjes, banden, nagelindrukken, of iets anders.</p> <p>Laat hem goed drogen.</p>	<p>Zorg voor enkele bloempotten in verschillende formaten.</p> <p>Sla ze kapot in niet te kleine stukken. Doe de scherven van twee of meer bloempotten van verschillende formaat bij elkaar.</p> <p>Nu gaat een groepje de potten weer reconstrueren. Ze zoeken de scherven van de potten bij elkaar en proberen de pot weer in elkaar te lijmen. Dat gaat het beste met Uhu-hardt of een andere flexibele lijm.</p>	<p>Deze groep gaat een bloempot tekenen op schaal 1:1. Zorg voor twee bloempotten van verschillende formaat per groepje van vier.</p> <p>Ze tekenen het aanzicht van de pot, en ze tekenen een doorsnede. Teken een voorbeeld op het bord. Laat ze alles goed namen met een liniaal.</p> <p>De leerlingen kunnen twee aan twee werken, met een grote en een kleine bloempot. De een meet, de ander tekent. Daarna andersom met de andere pot.</p>

3) Verslag schrijven

Laat de leerlingen (allemaal apart) als afsluiting niet zo goed. Hoe was de samenwerking? En wat is van de les een verslag maken. Daar moet in staan het resultaat? Hebben ze een goede pot kunnen wat ze hebben gedaan, hoe het ging, tegen welke kleien? Konden ze van de scherven weer een pot moeilijkheden ze aanliepen, wat goed ging en wat plakken? Is de tekening gelukt? Plak hem erbij.

4) Nabespreking.

Lees enkele verslagen voor in de klas. Begrijpen den om van te eten. Dit had alleen zin als men de leerlingen nu wat archeologen doen met aar- langere tijd op één plek woonde.
dewerk? Bespreek nogmaals kort waarom men in de prehistorie aardewerk ging maken: potten om in te koken, kruiken om water in te bewaren, bor-

Verwerkingsopdrachten

Deze lessen zijn suggesties, u hebt zelf misschien nog wel meer ideeën. Opdracht 1 wordt met de hele klas gedaan. De andere opdrachten zijn meer individueel; u kunt ervoor kiezen alle leerlingen aan dezelfde opdracht te laten werken of u kunt de leerlingen laten kiezen uit verschillende opdrachten.

Opdracht 1) Maak een tentoonstelling

Opdracht: met de hele klas.

Doelstelling: de leerlingen leren dat er aan ieder voorwerp een verhaal zit en dat voorwerpen iets vertellen over het verleden.

Nodig: voorwerpen, karton, foto's, kleurpotloden, verf.

Laat de leerlingen een tentoonstelling inrichten. Zo mogelijk moet iedereen van huis iets meebrengen wat oud is. Het kan een kopje van oma zijn, een steen of scherf ooit gevonden in de tuin of een oud tijdschrift. Misschien heeft de school zelf nog oude spullen? Laat de kinderen de spullen opstellen op een tafel van oud naar jong.

Het zou leuk zijn als er uit alle tijdsperioden iets is. Vul daarom aan met foto's of tekeningen van voorwerpen uit bijvoorbeeld de prehistorie of de Romeinse tijd. Denk ook aan aankondigingen van

de tentoonstelling. Maak een opgesierde tijdbalk met foto's en tekeningen.

Maak bij de voorwerpen nette 'bordjes' waarop staat wat het voorwerp voorstelt, waarvan het gemaakt is, hoe oud het is en waar het is gevonden. Bijvoorbeeld: stenen pijlpunt uit de tijd van jagers en boeren, gevonden in Frankrijk; porseleinen kopje uit 1940, de tijd van de wereldoorlogen, stond in de kast; zaklantaarn uit 1950, tijd van televisie en computers, werd veel gebruikt bij kamperen.

Misschien wordt de tentoonstelling mooi genoeg om andere groepen of de ouders voor de opening uit te nodigen. Extra: als ouders of andere groepen komen kijken zullen de leerlingen ze moeten rondleiden! Laat ze met elkaar afspreken wat leuk is - en ook wat je juist niet moet doen - bij een rondleiding van 10 minuten.

Impressie van de tentoonstelling 'Oer!' in Nieuw Land.

Opdracht 2) Schrijf een verslag voor de schoolkrant over de opgraving

Geschikt voor na een bezoek aan de opgraving

Opdracht: individueel.

Doelstelling: de leerling leert om goed te kijken naar wat er op een opgraving gebeurt en daar een samenhangend verslag van te maken. Vertel de leerlingen van te voren dat ze een verslag moeten maken, zodat ze meer gefocust zijn op de verschillende onderwerpen.

Nodig: papier, pen, eventueel computer.

In het verslag staat allereerst de 'droge', objectieve informatie: waar is de opgraving, wanneer bezocht, wat gezien, tot wanneer loopt de opgraving nog, etc. Ook de aanleiding tot de opgraving

(de aanleg van een weg) komt aan de orde. Onderwerpen die behandeld moeten worden, zijn: hoe wordt er opgegraven, met hoeveel mensen, wat is er gevonden, en uit welke periode. De subjectieve kant bestaat uit: wat vond de leerling van het bezoek, was het spannend, viel het tegen, wat had de leerling verwacht, en kwam die verwachting uit? Laat het verslag aanvullen met foto's die ze eventueel gemaakt hebben of met tekeningen.

U kunt de verslagen opsturen naar scholen-N23@vestigia.nl. Deze worden dan op de website van de opgraving geplaatst.

Opdracht 3) Schrijf een verslag voor de schoolkrant over Nieuw Land

Geschikt: voor na een bezoek aan het museum

Opdracht: individueel.

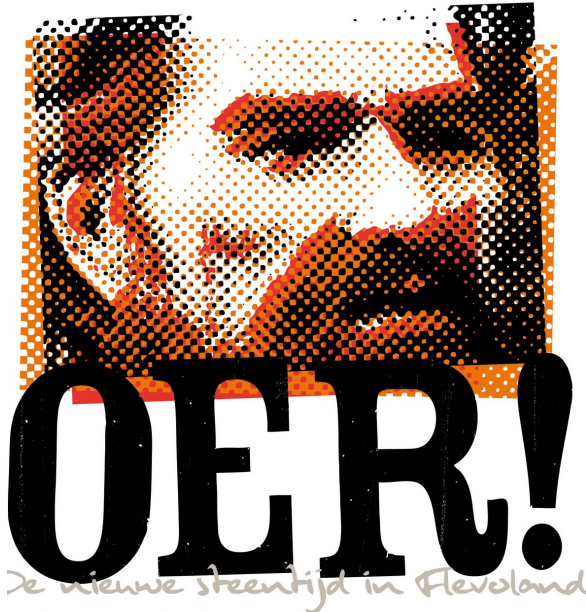
Doelstelling: de leerling leert een gewogen oordeel geven over de tentoonstelling dat verder gaat dan 'leuk' of 'niet leuk'.

Nodig: papier, pen, eventueel computer.

Laat de leerlingen een verslag schrijven van hun bezoek aan de Swifterbant-afdeling van Nieuw

Land Erfgoedcentrum. In het verslag staat allereerst de 'droge', objectieve informatie: wat, waar, wanneer bezocht, wat gezien, etc.

Daarna moet er een subjectief verhaal komen: wat vonden de leerlingen het leukst / interessants / mooist / lelijkst? Waarom vonden zij dat? Waar ging het bezoek eigenlijk over? Wat vonden andere mensen / andere leerlingen ervan. Zouden ze andere mensen aanraden erheen te gaan? Waarom wel/niet?

Opdracht 4) Ontwerp een poster voor de tentoonstelling

De originele poster voor de tentoonstelling 'Oer!' in Nieuw Land.

Geschikt: voor na een bezoek aan de Swifterbant-afdeling van Nieuw Land Erfgoedcentrum.

Opdracht: individueel of in tweetallen.

Doelstelling: de leerlingen realiseren zich dat een tentoonstelling in een museum een doel heeft (inzicht geven, mensen trekken); ze gaan proberen het belangrijkste onderdeel van de tentoonstelling te visualiseren.

Nodig: papier (A3-formaat), pennen, verf.

Laat de leerlingen een poster ontwerpen voor een bezoek aan het museum (of eventueel een andere (bedachte) tentoonstelling). Als er meer tijd is (of als opdracht voor snelle leerlingen) kunnen ze ook een flyer of informatieboekje maken. De poster moet uitdrukken waar de tentoonstelling over gaat. Ook moet hij het voor mensen aantrekkelijk maken om een bezoek te brengen aan de tentoonstelling.

Laat de leerlingen een nieuwe titel bedenken voor de tentoonstelling. Deze titel moet uitdrukken wat

(voor hen) het belangrijkste / interessantste onderdeel van de tentoonstelling was.

Op de poster moet zeker staan: de titel, de locatie, periode en openingstijden. Verder een of meer afbeeldingen van de belangrijkste vondsten. Deze kunnen getekend of geverfd worden.

Voor een flyer of informatieboekje moeten de leerlingen (correcte) informatie geven over de tentoonstelling: waar gaat die over, wat is er te zien, hoe oud is het, etc. Het geheel wordt geïllustreerd met eigen tekeningen of uitgeknipt / gekopieerd / geprint materiaal.

De leerlingen kunnen aan het eind van de les de posters aan elkaar laten zien. Laat ze vertellen waarom ze 'hun' titel en afbeelding(en) hebben gekozen. Eventueel kunnen ze kiezen welke poster het meest geschikt is als officiële tentoonstellingsposter. Hang de posters op in de klas.

Opdracht 5) Schrijf een brief over de opgraving

Geschied: voor na een bezoek aan de opgraving in de N23

Opdracht: individueel

Doelstelling: de leerlingen moeten zich voorstellen dat ze archeoloog zijn en zich inleven in wat archeologen precies doen. Dit is een goede verwerking van de informatie die ze in Les 1 en bij het bezoek aan de opgraving hebben gekregen.

Nodig: papier, pen, kleurpotloden

Stel je voor dat je als archeoloog op de opgraving N23 werkt die jullie bezocht hebben. Je gaat nu

aan je neefje of nichtje uitleggen wat je allemaal op die opgraving doet. Schrijf ze een brief. Maak er duidelijke tekeningen bij. Misschien vind je op internet mooie of handige plaatjes - kijk eens bij <http://www.archeologien23flevoland.nl/>. Leg ook uit wat je op de N23 allemaal al gevonden hebt.

Lees een paar brieven voor in de klas. Laat de leerlingen kiezen welke er in de schoolkrant komen.

Opdracht 6) Maak een plan voor een nieuwe opgraving

Opdracht: individueel of in tweetallen (geschied voor de goede leerlingen).

Doelstelling: de leerlingen maken zich er een voorstelling van hoe archeologen werken. Ze beseffen dat ze op veel dingen moeten letten.

Nodig: papier, pen, kleurpotloden.

Neem de leerlingen mee terug naar Les 1 (Wat doen archeologen eigenlijk) als u die behandeld heeft. Bij het werk van archeologen komt veel kijken. Heeft u Les 1 niet behandeld, vertel dan wat over het werk van archeologen of lees het voorleesverhaal voor. U kunt de leerlingen ook de filmpjes uit Les 1 (nog eens) laten bekijken.

Stelt u zich voor: de school gaat uitbreiden, en het terrein waar de nieuwe vleugel komt, is bekeken door archeologen. Er blijkt een belangrijke vindplaats van de Swifterbantcultuur te liggen.

Laat de leerlingen nu een kort plan schrijven over wat er allemaal moet gebeuren op die opgraving. Denk aan vakken uitzetten, water wegpompen, bovengrond weggraven, daaronder voorzichtig opgraven, de vondsten beschrijven, fotograferen en tekenen, etc. Bij het verhaal komen enkele tekeningen, een overzicht van het terrein of van de mogelijke vondsten: pijlpunten, aardewerken potten, hout, dierenbotten, plantenresten.

Het is goed aan het eind van de les enkele plannen klassikaal te bespreken. De andere leerlingen kunnen dan aanvullingen geven en vragen stellen.

U kunt de plannen opsturen naar scholen-N23@vestigia.nl. Deze worden dan op de website van de opgraving geplaatst.

Bronnen

Websites

* De website van de opgraving is: <http://www.archeologien23flevoland.nl/>.

* www.archeos.nl is een site over de archeologie van Nederland, speciaal voor de hoogste klassen van het basisonderwijs en de basisvorming. Hierop is ook informatie te vinden over opgraven (met korte filmpjes).

* Nieuw Land Erfgoedcentrum heeft een tentoonstelling over de Swifterbantcultuur – zie <http://www.nieuwlanderfgoed.nl/>.

Handboeken

* Bloemers, J.H.F., L.P. Louwe Kooijmans en H. Sarfatij, *Verleden land. Archeologische opgravingen in Nederland* (Amsterdam 1981).

* Leo Verhart, *De prehistorie van Nederland* (Leiden 1993).

* Evert van Ginkel, Leo Verhart, *Onder onze voeten, de archeologie van Nederland* (Amsterdam 2009).

* Theo Holleman, *Swifterbant, een nieuwe kijk op de aanloop naar voedselproductie* (Hoorn 2005).

Lessen van Nieuw Land erfgoedcentrum, passend bij deze periode

* Archeologie - OER! Basis (Swifterbantcultuur).

Kijktocht met opdrachten voor in museum. Groep 6-8, basisschool.

* Opgraving onder het museum met opdrachtenformulier.

Groepen 5-7, basisschool.

* Een koffer vol scherven - toegespitst op Flevoland, met vijf lessen over prehistorie, Romeinse Tijd en Middeleeuwen.

Groepen 7-8, basisschool.

Colofon

Deze lesbrief is een uitgave van Provincie Flevoland, in samenwerking met Nieuw Land Erfgoedcentrum

Tekst en opmaak: Margreet Steiner, Leiden – www.margreetsteiner.nl

© tekst en foto's van de opgraving: Provincie Flevoland

© foto's Nieuw Land: Nieuw Land Erfgoedcentrum